

**YAQIN SHARQ STRATEGIK TUGUN SIFATIDA: ARAB-ISROIL
URUHLARIDA SUPERDAVLATLARNING TO'QNASHUVI**

*Xudoyberdiyev Azizbek Berdiyev o'g'li,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti Jahon tarixi fakulteti 1- kurs magistranti.*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola yaqin sharq hududida arab davlatlari Misr rahnamoligida va Isroil o'rtasidagi 70 – yillardagi to'qnashuvlari, hududiy mojarolar va bu urushda yagona liderning qanchalik kata ro'l o'ynagani va uning hokimiyatdan ketishi natijasida urushda g'alaba Isroil qo'liga o'tganligini, bu urushga dunyoni XX asrning ikkinchi yarmini deyarli to'liq qamrab olgan sovuq urushning ta'sirini, kapitalizm rahnamosi AQSH va sotsializm homiysi va markazi bo'lgan Sovet ittifoqi o'rgtasidagi ikki tomonga homiylik orqali o'z kuchlarini ko'z ko'z qilishligini, urus davomida kutilmaganda superdavlatlardan birining shaxsan urushga kirib ketishligini, bu urushda shu paytgacha ya'ni XX asrning 70 yillarigacha va undan so'ng ham kuzatilmagan arab davlatlarining Isroilga qarshiligini ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Yaqin Sharq, Sinay yarim oroli, Nosir, AQSH, Sovet ittifoqi, Misr, Isroil, Nil vodiysi, oktyabr urushi, Sadat.

АННОТАЦИЯ: В данной статье на основе научного анализа рассматриваются арабо-израильские конфликты 1970-х годов на Ближнем Востоке, противостояние арабских государств во главе с Египтом и Израилем, а также территориальные споры между сторонами. Особое внимание уделяется роли единого лидера в ходе военных действий и тому, как его уход от власти повлиял на переход стратегической инициативы и победы к Израилю. Также анализируется влияние холодной войны, охватившей практически всю вторую половину XX века, на данный конфликт. Исследуются формы поддержки, оказываемой сторонам конфликта Соединёнными Штатами Америки — лидером капиталистического блока, и Советским Союзом — центром и покровителем социалистического лагеря, а также их стремление продемонстрировать своё могущество через участие в региональном противостоянии. Кроме того, рассматривается неожиданная возможность прямого вовлечения одной из сверхдержав в военные действия. В статье также анализируется беспрецедентный уровень сопротивления арабских государств Израилю, не наблюдавшийся ни до 1970-х годов, ни в последующий период.

Ключевые слова: Ближний Восток, Синайский полуостров, Насер, Соединённые Штаты Америки (США), Советский Союз, Египет, Израиль, долина Нила, Октябрьская война, Садат.

ABSTRACT: This article provides a scientific analysis of the Arab-Israeli conflicts of the 1970s in the Middle East, focusing on the confrontation between Israel and the Arab states led by Egypt, as well as the territorial disputes that emerged during this period. Particular attention is given to the significant role of a unified leader in the course of the war and to how his departure from power contributed to the shift of military advantage and eventual victory in favor of Israel. The study also examines the impact of the Cold War, which dominated much of the second half of the twentieth century, on the conflict. It analyzes the support provided to the opposing sides by the United States, the leader of the capitalist bloc, and the Soviet Union, the center and patron of the socialist camp, highlighting how both superpowers sought to demonstrate their influence through regional proxy involvement. Furthermore, the article discusses the unexpected possibility of direct military intervention by one of the superpowers. Special attention is also devoted to the unprecedented level of resistance shown by the Arab states against Israel, a phenomenon that had not been observed before the 1970s and has rarely been seen since.

Keywords: Middle East, Sinai Peninsula, Nasser, United States of America (USA), Soviet Union, Egypt, Israel, Nile Valley, October Battle, Sadat.

KIRISH

Yaqin Sharq davlatlari 1969 yil yakuniga yaqinlashar ekan, Nosirning oraliq urushi Suvaysh kanalida to'qqiz oy davom etdi. Yangi amerikalik ma'muriyati, Yaqin Sharqdagi kukun bochkasi bo'lishi mumkinligidan xavotirda bo'lib, bir lahzada yonib ketishi mumkin edi, dekabr oyida bir qator takliflar e'lon qilindi. Rojers rejasi deb ataladigan mojaroni hal qilish Isroilning Sinay va G'arbiy Sohildan deyarli to'liq chiqib ketishini nazarda tutardi. Takliflar Isroilda qoralash bo'roni bilan kutib olindi va arab dunyosida kam ochiq qo'llab-quvvatlashga ega bo'ldi. Bundan tashqari, ular tez orada sovet aralashuvining keskin kuchayishi bilan to'lib-toshdi. 1970 yil yanvar oyida Isroil havo hujumlarining boshlanishi Misrning kanal bo'ylab hujumlariga javoban Misrning yuragiga zarba berdi. Nosir Moskvadan yordam so'radi va fevral hamda mart oylarida Sovet texniklari Nil vodiysida yer-havo raketa tizimini o'rnatdilar. Aprel oyining o'rtalarida sovet uchuvchilari havo patrulini qoplab ucha boshladilar. Shu bilan birga Sovet dengiz floti "harbiy tarixdagi eng katta manevrlar" deb ta'riflangan mashg'ulotlarni Tinch okeani, Atlantika, Boltiq va O'rta Yer dengizida o'tkazdi. Bahorning oxiri va yoz boshida sovetlar va misrliklar Isroil hujumlariga qarshi havo mudofaa chizig'ini kanal chegaralariga yaqinlashtirishga urindilar, ammo Isroil qarshi hujumlari bu sa'y-harakatlarni izdan chiqardi. 1970 yil yoz boshida Sovet va Isroil havo kuchlari to'g'ridan-to'g'ri to'qnashdi va Isroil uchuvchilari sovet zobitlari boshqarayotgan to'rtta MiG-21 samolyotini urib tushirdi. Avvalroq Qohira va Quddus Amerika tashabbusi bilan o't ochishni to'xtatishga va

BMT vositachisi Gunnar Jarring orqali muzokaralarga qaytishga rozi bo'lgan edi. Ammo 7–8 avgust kechasida misrliklar va sovetlar sulh shartlarini buzgan holda kanal bo'ylab SAM raketa tizimlarini joylashtira boshladilar. Washington dastlab Quddus noroziligini chetga surdi, ammo havo suratlari buzilishni tasdiqlagach, AQSh bu holatni inkor eta olmadi. Sentyabr oyida Iordaniyada fedayinlar bilan fuqarolar urushi boshlandi. Suriya qo'shinlari Iordaniyaga kirib, Isroil va yirik davlatlar ishtirokini keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan xavfni tug'dirdi, ammo Iordaniya armiyasi bu aralashuvni to'xtatdi. Shu oy Nosir vafot etdi — arab anti-Isroil kuchlarining eng qudratli va xarizmatik yetakchisi yo'qoldi. Sulh buzilishi va SAM tizimlarining kengayishi sababli Isroil Jarring muzokaralaridan chiqdi. AQSh Isroilga harbiy vaziyatni yaxshilash va IDFni modernizatsiya qilish uchun yordam berdi. Biroq 1971 yil fevralda Jarring yangi takliflar kiritganida, Isroil rad etdi va muzokaralar uzildi. 1970 yil voqealari Misr va Isroil o'rtasida harbiy boshi berk ko'chaga olib keldi. AQShning o't ochishni to'xtatish tashabbusi ikki tomon tomonidan qabul qilindi. Nosir “urush holati”ni davom ettirgan bo'lsa-da, isroilliklar ham, misrliklar ham katta yo'qotishlarga duch keldi. Isroil havo kuchlari Misrning SAM tizimlari bilan to'liq ustunlikka erisha olmadi, Misr esa artilneriya zarbalariga qarshi havo himoyasini kuchaytirdi. Sulh davrida har ikki tomon o'z harbiy pozitsiyalarini mustahkamladi. Misr kanalning sharqiy sohilini himoya qiluvchi raketa “soyaboni”ni kengaytirdi, Isroil esa elektronika va havo hujum tizimlarini kuchaytirdi. Natijada Suvaysh kanali bo'yicha vaziyat yanada murakkablashdi va har ikki tomon uchun ham hal qilish qiyinlashdi. Prezident Sadat sulhni rasmiy tasdiqlamagan bo'lsa-da, amalda u saqlanib qoldi. Isroil esa 1971–72 yillarda Bar-Lev chizig'idan chekinish ehtimolini o'z ichiga olgan vaqtinchalik kelishuvlarga tayyorligini bildirdi. Ammo 1970 yilda tuzilgan kuchlar balansida yana bir asosiy element bor edi, uning ta'siri asta-sekin namoyon bo'la boshladi. 1970 yil bahorida Sovet armiyasining ishtiroki kengayishi Sovet–Isroil to'qnashuvlarining kanal ustidagi janglariga olib keldi va bu Isroil hamda Misr o'rtasida to'liq miqyosdagi urush qayta boshlansa, Sovet Ittifoqining bevosita ishtiroki ehtimolini oshirdi. Ayniqsa arab–Isroil urushining yangi bosqichi Sovet Ittifoqini tahqirlanish xavfiga olib kelishi mumkin edi. Shu sababli Sovetlarning to'g'ridan-to'g'ri harbiy ishtiroki va Amerikaning mumkin bo'lgan javobi kun tartibidagi eng muhim masalaga aylandi. Sovet–Amerika munosabatlarining arab–Isroil mojarosiga aralashuvi 1970 yil davomida “o'yin qoidalari” haqidagi muhim savolni yuzaga chiqardi. Yil boshida Isroilning chuqur kirib borish reydlari Nosir boshlagan urushni zaiflashtirib, Misrning urush salohiyati va hatto rejimning o'zini ham xavf ostiga qo'ydi. Sovet Ittifoqi o'z ittifoqchisi Misrga qandaydir yordam ko'rsatishi kerak edi, chunki faqat ramziy javob yetarli emas edi. Eng samarali javob AQShni xavotirga soluvchi darajada bosim yaratish edi, bu esa ikki superdavlatni to'g'ridan-to'g'ri to'qnashuvga yaqinlashtirishi mumkin edi — bu esa ikkala tomon ham oldini olishga

harakat qilgan holat edi. Moskva Misrga keng ko'lamli Sovet qo'shinlarini yuborish AQShni keskin javobga undashi mumkinligidan xavotirda edi. Shuning uchun Nil vodiysida Sovetlar tomonidan boshqariladigan havo mudofaa tizimini yaratish qarori allaqachon katta qadam edi. Keyinchalik MiG qiruvchi samolyotlarini boshqaruvchi sovet uchuvchilarining jalb etilishi yanada xavfli bosqich bo'ldi, ammo dastlab AQSh javobi sust bo'ldi. Washington Isroilga ko'proq F-4 samolyotlari sotish bo'yicha kelishuvni ham kechiktirib, SSSR bilan qurol nazorati bo'yicha hamkorlik qilish umidida ehtiyotkorlik ko'rsatdi. Bu passivlik Moskvani yanada dadil qildi va Sovet uchuvchilari Misr hududida jangovar patrullarga kirishdi, hatto kanal ustida Isroil samolyotlari bilan to'qnashuvlarga ham aralashdi. Nihoyat Sovetlar SAM tizimlarini kanal chetiga yaqinlashtirdi. 1970 yil avgustiga kelib Moskva AQShning javobi zaif ekanligi va uning siyosati yumshagan degan xulosaga kelishi mumkin edi. Agar o'n yil avval 10 000 sovet askari va ilg'or qurol bilan Misrga kirish bo'lganida, bu kuchli Amerika javobini keltirib chiqarardi. Ammo 1970 yilda bu sodir bo'lmadi, ehtimol bu Vetnam urushi tajribasining ta'siri edi. Shu bilan birga, AQShning passivligi Sovetlarni bosqichma-bosqich kirib borish strategiyasini davom ettirishga undadi. Bu strategiya Washingtonni to'g'ridan-to'g'ri to'qnashuvga kiritmasdan, bosimni oshirishga xizmat qilardi. Biroq keyinchalik AQSh ham o'z manfaatlari xavf ostida ekanini anglab, yanada qat'iy pozitsiya ola boshladi. 1970 yil davomida Sovetlar Misrni himoya qilishga majbur bo'ldi, chunki bu ularning Yaqin Sharqdagi asosiy strategik pozitsiyasi edi. Washington esa bu mintaqada Sovet ta'sirini cheklashga tayyor emasligini ko'rsatdi. Ammo yilning ikkinchi yarmida AQSh o'zining asosiy manfaatlarini himoya qilishga tayyor ekanini ham namoyish etdi. Sentyabr oyida Iordaniyadagi fuqarolar urushi sabab Suriya aralashuvi yuz berdi, bu esa AQSh va Isroilni ehtiyotkor harbiy harakatlarga undadi. Sovetlar esa ehtiyotkor javob bilan cheklandi. Natijada AQSh qat'iy pozitsiya egallagan hollarda Moskva chekinishga majbur bo'ldi. Shunday qilib, 1970 yilning birinchi yarmi Sovetlarning Misrni himoya qilish siyosatini kuchaytirdi, ikkinchi yarmi esa AQShning ham muhim mintaqaviy manfaatlarini himoya qilishga tayyorligini ko'rsatdi. Bu ikki kuch o'rtasidagi muvozanat harbiy boshsizlikni shakllantirdi. Mahalliy harbiy muvozanat va sulh sharoitlari Sovet–Misr ittifoqini yanada mustahkamladi, biroq Misr uchun bu urushni davom ettirish qimmatga tushdi. Shu sababli Misr Isroilni Sinaydan chiqarish uchun kafolatlangan muvaffaqiyat yo'lini izlay boshladi. Bu esa Sovet harbiy ishtirokining yanada chuqurlashishiga olib keldi. 1972 yil iyul. Qohira Kremlning “hujum” uchun qurol-yarog' berishdan bosh tortganiga norozilik bildirdi va bu rad etishni “muqarrar kechikish” va Isroil bilan jangni ortga surishning sababi sifatida ko'rsatdi. Prezident Sadat yerdan yerga uchuvchi raketalar va MiG-25 samolyotlarini talab qildi, ammo uning eng zamonaviy qurol tizimlarini so'rashi vaziyatni murakkablashtirdi. Misr armiyasi kanalni kesib o'tishga qodir edi, biroq u o'zining kuchli raqibiga qarshi

muvaffaqiyat kafolatini xohlardi. Bunday kafolat faqat Sovet qo'shinlarining bevosita va keng ko'lamli ishtiroki bilan ta'minlanishi mumkin edi, ammo ruslar buni uzoq vaqt davomida istamagan va hatto 1970 yilda ham bunday qadamga tayyor bo'lmagan. Oxir-oqibat, Sadat qattiq haqiqatni tan olishga majbur bo'ldi va o'zining sovet tarafdorlarini chetlatdi. U shunday dedi: "Ruslar biz uchun yuk bo'lib qoldi. Ular jang qilmaydi, faqat bizga dushmanimizga qarshi kurashishda yordam bermaydi va shu bilan bizni Amerikadan yordam so'rashga majbur qiladi. Shu tarzda, 1970 yilda shakllangan o't ochishni to'xtatish va harbiy muvozanat Isroil foydasiga og'a boshladi. Sovetlar jangga kirishni istamadi va ularning og'ir siyosiy va harbiy yordamisiz Misr kanal hududida ustunlikni qo'lga kirita olmadi. 1972 yilgi Misr-Sovet ziddiyati 1970 yil voqealarining muhimligini yana bir bor ko'rsatdi. 1970 yil 28 sentyabrda Nosir vafot etib, Sovet Ittifoqining Yaqin Sharq siyosatidagi asosiy tayanchlardan biri yo'qoldi. Garchi 1967 yilda Nosir Sovetlarni qiyin vaziyatga solgan bo'lsa-da, Moskva ham bu jarayonda ma'lum darajada mas'ul edi. Nosir Qohiradagi ommaviy qo'llab-quvvatlash orqali tezda o'z mavqeini tikladi va Sovet ta'sirini saqlab qoldi. Misrning qayta qurollanishi va arab dunyosining siyosiy qo'llab-quvvatlashi Sovetlar uchun qulay muhit yaratdi. Nosir Sovet yordamining 1967 yil boshidagi yetishmovchiligini kechirgan bo'lsa-da, ikki tomon o'rtasidagi hamkorlik davom etdi. Sovet rahbariyati Nosirni arab dunyosida muhim yetakchi sifatida ko'rar edi va uni "imperializmga qarshi kurashuvchi do'st" deb hisoblar edi. Biroq Anvar Sadat bu darajadagi hurmatni qozona olmadi. Nosirdan keyingi har qanday rahbar Sovetlar nazarida kamroq ta'sirli edi. Nosirning ketishi faqat bir shaxsning yo'qolishi emas, balki Sovet-Misr ittifoqining zaiflashuvi edi. Sadat hokimiyatga kelganidan so'ng Ali Sabri guruhini tozaladi va ularning a'zolarini qamoqqa hukm qildi. Podgorniy Qohiraga kelib, munosabatlarni tiklashga harakat qildi va Sadatni Sovetlar bilan maslahatlashishga majbur qiluvchi do'stlik shartnomasini imzolashga undadi. Biroq Sadat 1971 yil iyulida Sudandagi kommunistlar to'ntarishini qo'llab-quvvatlamadi va Isroilga qarshi qat'iy siyosatni tiklash uchun ham Sovetlardan to'liq rozilik olmadi. Eng muhimi, u 1972 yil iyulida sovet harbiy maslahatchilarini Misrdan chiqarib yubordi. Bu orada Moskva Iroq va Suriya bilan aloqalarni kuchaytira boshladi. Iroq bilan do'stlik shartnomasi imzolandi, Suriya esa katta miqdorda qurol-yarog' yordami oldi. Sovet matbuoti Iroq neft kompaniyalarining milliyashtirilishini qo'llab-quvvatladi. Shu bilan birga, Suriya va Iroq Sovetlar uchun Misr o'rnini qisman egallashi mumkin edi, ammo bu asosiy siyosiy o'zgarish emas edi. Asosiy haqiqat shundan iborat ediki, Sadat Sovetlar va Nosir davridagi eski muvozanatni buzib yuborgan edi. 1973 yil oktyabr urushi va neft embargosi ortidan Kreml Sadatga nisbatan ancha iliqroq munosabatda bo'ldi. Oktyabr urushining ta'siri keyinroq batafsil ko'riladi, biroq Sadatning qirol Faysalga tayanishi va AQSh bilan yaqinlashish ehtimoli Moskvada ma'lum xavotir uyg'otganini bu yerda aytish mumkin. Sovet qurollari yetkazib berilishi muhim bo'lsa-

da, Sadat ishonchli ittifoqchi emas edi va Kreml bu yo'nalishda keskin o'zgarish kutishga asos topa olmasdi. 1970 yil sentabrda falastinlik fedayinlar taqdirida keskin burilish yuz berdi. Ularning qirol Husayn armiyasidan mag'lubiyati Iordaniyadagi mavqeini jiddiy zaiflashtirdi va Hoshimiy Iordaniyani arab radikal kuchlaridan nisbatan mustaqil omil sifatida qayta shakllantirdi. Bu AQSh siyosati uchun ham, mintaqadagi kuchlar muvozanati uchun ham muhim edi. Fedayinlarning chekinishi Misrning "Sharqiy front" (Suriya va Iordaniya) yaratish rejasini susaytirdi va arablararo radikallashuvni vaqtincha to'xtatdi. Bu o'zgarishlar Sovet Ittifoqi manfaatlariga ham zid edi. Ehtimol, Kreml Iordaniyadagi fuqarolar urushining oqibatlarini to'liq baholay olmagan bo'lishi mumkin. Natijada fedayinlarning mag'lubiyati Sovetlar uchun ham strategik muvaffaqiyatsizlik sifatida ko'rildi, chunki u arab dunyosining yanada keskin qutblanishiga to'sqinlik qildi. Vashingtonning asosiy maqsadlaridan biri arab davlatlarining to'liq Sovet lageriga o'tib ketishiga yo'l qo'ymaslik edi. AQSh qutblanishni cheklash va hech bo'lmaganda ayrim arab davlatlarining neytral yoki muvozanatli pozitsiyasini saqlashga intildi. Fedayinlar masalasi aynan shu nuqtai nazardan ham muhim edi: ularning zaiflashuvi mintaqada keng ko'lamlı radikallashuv xavfini kamaytirdi. Sovetlarning falastinlik harakatlar bilan aloqasi murakkab edi. Dastlab Moskva fedayinlarga nisbatan ehtiyotkor yoki sovuqqon munosabatda bo'lgan, hatto ularning faoliyatini jiddiy siyosiy omil sifatida qabul qilishda ikkilanib turgan. Olti kunlik urushdan oldingi davrda ham Sovet pozitsiyasi to'liq qo'llab-quvvatlashdan ko'ra ko'proq ehtiyotkorlik bilan cheklangan edi. Keyinchalik esa 1969–1970 yillarda Sovet siyosatida qayta baholash belgilari paydo bo'ldi. Fedayinlar harakatiga nisbatan munosabat yumshadi, ularning harakatlari siyosiy jihatdan muhim omil sifatida ko'rina boshladi. Varshava shartnomasi davlatlarining bayonotlarida falastinliklarning huquqlari haqida gapirila boshlandi va 1970 yil boshlarida Arafatning Moskvaga norasmiy taklif etilishi ham shu tendensiyani ko'rsatdi. Shu bilan birga, Sovet Ittifoqi fedayinlar bilan yaqinlashishda ehtiyotkor edi. Bir tomondan, ularni qo'llab-quvvatlash orqali ta'sirni kengaytirish mumkin edi; ikkinchi tomondan esa, ularning harakatlari Isroil bilan keng ko'lamlı urushni keltirib chiqarishi va Sovet Ittifoqini to'g'ridan-to'g'ri qarama-qarshilikka tortishi mumkin edi. Shu sababli Moskva o'z siyosatini muvozanatlashga harakat qildi. Natijada 1970 yil voqealari Yaqin Sharqda kuchlar muvozanatini o'zgartirdi: fedayinlarning zaiflashuvi arab radikalizmining ayrim yo'nalishlarini susaytirdi, AQShga esa mintaqada qutblanishni cheklash imkonini berdi, Sovet Ittifoqi esa o'z ta'sirini saqlab qolish va yangi sharoitga moslashish zaruratiga duch keldi. Xitoy–fedayin aloqalari masalasida asosiy e'tibor qurol yetkazib berishdan ko'ra mafkuraviy va siyosiy ta'sirga qaratilgan edi. Sovet Ittifoqi Kommunistik dunyoda yetakchilikni saqlab qolishga intilar ekan, Pekinning (Xitoyning) Yaqin Sharqdagi, ayniqsa eng katta sovet investitsiyalari yo'naltirilgan hududlarda, o'z o'rnini mustahkamlashidan

xavotirda edi. Shu sababli fedayinlar masalasi nafaqat mintaqaviy kurash, balki Sovet–Xitoy raqobati kontekstida ham muhim edi. SSSR yana bir muhim omildan ham ehtiyot bo‘lgan: AQSh bilan bevosita to‘qnashuvga tortilib ketish xavfi. Nazorat qilinmaydigan kuchlar orqali katta mojaro chiqishi ehtimoli Moskvani fedayinlarga ehtiyotkor yondashishga majbur qilardi. Shu sababli fedayinlarni to‘liq va ochiq qo‘llab-quvvatlash aniq nomuvofiqliklar tug‘dirardi. 1967 yil noyabridagi BMT Xavfsizlik Kengashi rezolyutsiyasidan keyin “siyosiy yechim” g‘oyasi Sovet siyosatida markaziy o‘ringa chiqdi. Bu rezolyutsiyada Isroil muzokara ishtirokchisi sifatida ko‘rilgan bo‘lsa, fedayinlar esa Isroil davlatini butunlay tugatishni maqsad qilgan edi. Shu sababli fedayinlar va Sovet Ittifoqi o‘rtasidagi yaqinlashuv tabiatan murakkab va noaniq edi. Fedayinlar Sovet yaqinlashuviga nisbatan bir xil munosabatda emas edi. Ba’zi guruhlar radikal ritorika sababli Sovet yordamiga ochiq bo‘lishi mumkin edi, biroq asosiy tashkilot — Fath — o‘z mustaqilligini yo‘qotishdan ehtiyot bo‘lardi. Harakat ichidagi bo‘linish xavfi ham sovetlar bilan yaqin identifikatsiyani cheklovchi omil edi. Shu sababli arab kommunistik partiyalarining 1970 yil boshida alohida “Al-Ansor” fedayin tashkilotini tuzishga urinishlari ham kuzatilgan. Natijada Sovet Ittifoqi fedayinlar ustidan to‘liq siyosiy nazoratni qo‘lga kiritish uchun kuchli “bosim vositalariga” ega bo‘lishi kerak edi, ammo bunday imkoniyatlar cheklangan edi. 1970 yil sentabr voqealaridan keyin Moskva fedayinlar bilan aloqalarni uzmadi, lekin ularni ehtiyotkor, norasmiy va cheklangan darajada davom ettirdi. Shu davrda Kreml Jeneva tinchlik konferentsiyasida falastinliklar uchun rasmiy siyosiy rol yaratishga intila boshladi. Bunda Isroilni yo‘q qilish kabi maksimalistik maqsadlardan asta-sekin uzoqlashish zarurati ham paydo bo‘ldi. Falastin Ozodlik Tashkiloti (FLO)ni siyosiy muzokaralarga jalb qilish g‘oyasi ham shu kontekstdan kelib chiqdi. Biroq bu jarayon juda murakkab edi: agar FLO muzokara stoliga o‘tirsam, u amalda Isroilning mavjudligini ma’lum darajada tan olishga majbur bo‘lardi. Bu esa fedayinlar harakatining ichki mafkuraviy asoslariga zid edi va uni bo‘linish yoki zaiflashish xavfiga olib kelardi. Shu nuqtai nazardan, 1970 yil sentabr voqealari fedayinlar harakati uchun ham, Sovet siyosati uchun ham aniq burilish nuqtasini tashkil etdi: harakatning siyosiy strategiyasi cheklangan, Moskvaning esa ta’sir imkoniyatlari toraygan va yanada ehtiyotkor yo‘l tanlashga majbur bo‘lgan edi. 1970 yil yozida sovet uchuvchilari boshqaruvidagi MiG-21 samolyotlari Suvaysh kanali hududida isroillik qiruvchilar bilan havo janglarida to‘qnashdi. Bu Sovet harbiy xodimlarining Misrda joylashtirili-shining eng yuqori nuqtasi bo‘lib, 1960-yillar davomida Yaqin Sharqdagi kuchlar muvozanatida yuz bergan eng muhim o‘zgarishlardan biri sifatida baholanadi. 1972 yil iyuliga kelib sovet qo‘shinlarining katta qismi Misr hududidan chiqarildi. Biroq 1973 yil oktyabr urushi boshlan-ganda Moskva yana O‘rta yer dengizi flotining kuchini sezilarli darajada oshirdi, Misr va Suriyaga katta hajmda qurol-yarog‘ yetkazib berdi va hatto Misr armiyasini qiyin vaziyatdan qutqarish uchun bevosita aralashish

ehtimolini ham ko'rib chiqdi. Shu davrda Sovet Ittifoqining strategik yadroviy salohiyati ham sezilarli darajada oshib, AQSh bilan global darajadagi "nisbiy tenglik" holatiga erishildi. Bu holat Yaqin Sharqni superkuchlar raqobatining markaziy maydoniga aylantirgan eski modelni o'zgartirdi va yangi savolni kun tartibiga chiqardi: bu mintaqada AQSh va SSSR o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri harbiy to'qnashuv ehtimoli qanchalik real edi? Umuman olganda, Yaqin Sharq endi ikki superkuch o'rtasidagi strategik raqobatning asosiy markazi bo'lib qolmasligi ehtimoli kuchaydi. Yadro qurollari bilan bog'liq global muvozanat esa bu mintaqadagi harakatlarni cheklovchi, lekin bevosita boshqaruvchi omil emas edi. Ya'ni, Yaqin Sharqdagi voqealar global strategik muvozanatni o'zgartirish darajasiga chiqmagan, biroq superkuchlar o'rtasidagi ehtiyotkorlikni kuchaytirgan edi. Shu bilan birga, AQSh va SSSR o'rtasidagi munosabatlar "o'zaro yo'q qilmaslik" tamoyili bilan cheklanib qolgan bo'lsa-da, bu raqobatning yo'qolishini anglatmas edi. Aksincha, ular ayrim sohalarda hamkorlik qilgan, boshqa sohalarda esa keskin raqobatni davom ettirgan. Yaqin Sharqdagi eng muhim xavflardan biri tasodifiy eskalatsiya edi. O'rta yer dengizida AQSh Oltinchi floti va sovet dengiz kuchlari o'rtasida tez-tez "yaqin to'qnashuvlar" va keskin manevrlar sodir bo'lib turardi. Bunday vaziyatlarda noto'g'ri talqin qilish yoki tasodifiy hodisa keng ko'lamli mojaro boshlanishiga olib kelishi mumkin edi. Masalan, AQSh kemalarining Isroilga yaqinlashuvi yoki razvedka kemalarining faoliyati Sovet tomoni tomonidan tahdid sifatida qabul qilinishi mumkin edi. Shunga o'xshash hodisa sifatida "USS Liberty" voqeasi Olti kunlik urush davrida deyarli tasodifiy to'qnashuv xavfini ko'rsatgan edi. Bunday xavflarni kamaytirish uchun keyinchalik "dengizda xulq-atvor qoidalari" kabi kelishuvlar ishlab chiqildi. Moskva sammiti (1972) kabi uchrashuvlar ham tasodifiy to'qnashuvlarning oldini olishga qaratilgan mexanizmlarni muhokama qilish uchun xizmat qilgan. Shu tariqa, superkuchlar o'zaro ehtiyotkorlik va aloqa kanallarini saqlash orqali beqarorlikni nazorat ostida ushlab turishga harakat qilganlar. 1970-yillar va Yaqin Sharqda superkuchlar muvozanati 1970-yil yozida sovet uchuvchilari boshqaruvidagi MiG-21 qiruvchi samolyotlari Suvaysh kanali hududida Isroil harbiy aviatsiyasi bilan to'qnashdi. Bu Sovet Ittifoqining Misrdagi harbiy ishtirokining eng yuqori nuqtasi bo'lib, 1960-yillar davomida Yaqin Sharqdagi kuchlar muvozanatidagi eng muhim o'zgarishlardan biri edi. Keyinchalik, 1972-yil iyulida sovet qo'shinlarining katta qismi Misr hududidan olib chiqildi. Biroq 1973-yil oktabr urushi boshlanganda, Sovet Ittifoqi O'rta yer dengizi flotini kuchaytirdi, Misr va Suriyaga katta miqdorda qurol-aslaha yetkazib berdi va agar zarur bo'lsa, Misr armiyasini qutqarish uchun bevosita aralashish ehtimolini ham ko'rib chiqdi. Shu bilan birga, Sovet Ittifoqi global darajada AQSh bilan "strategik tenglik" darajasiga erishgan edi. Shu o'zgarishlar natijasida savol paydo bo'ldi: Yaqin Sharqda superkuchlar o'rtasidagi harbiy o'yin qoidalari qanday o'zgarimoqda? Sovet va Amerika qo'shinlari to'qnashuvi ehtimoli oshdimi? Va

bunday to‘qnashuv qaysi sharoitda yuz berishi mumkin? Umuman olganda, yaqin kelajakda AQSh va Sovet Ittifoqi o‘rtasidagi global strategik raqobat Yaqin Sharq siyosatining markaziga aylanishi ehtimoldan yiroq edi. Texnologik rivojlanish ham 1950-yillardagi kabi keskin o‘zgarishlarni keltirib chiqarmasdi. AQShning O‘rta yer dengizidagi harbiy kuchi — yadroviy raketalar bilan jihozlangan suvosti kemalari va Oltinchi flot aviatsiyasi — hali ham muhim edi, ammo Sovet Ittifoqi ham o‘z kuchini sezilarli darajada oshirgan edi. Shunga qaramay, asosiy strategik muvozanat global darajada yadro kuchlari o‘rtasida saqlanib qolganligi sababli, Yaqin Sharq ikki superkuch o‘rtasidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri kurash markaziga aylanishi ehtimoli past edi. Yadro muvozanati dunyo siyosatini cheklab turardi, lekin mintaqaviy to‘qnashuvlarni to‘liq bartaraf eta olmasdi. Biroq eng katta xavf bevosita urush emas, balki tasodifiy yoki noto‘g‘ri hisob-kitob tufayli yuzaga keladigan to‘qnashuv edi. Masalan, O‘rta yer dengizida AQSh va Sovet harbiy kemalari tez-tez bir-biriga yaqin harakatlanar, bu esa “tovuq o‘yini”ga o‘xshash keskin vaziyatlarni yuzaga keltirardi. Ba’zan bir tomonning harakati ikkinchi tomon tomonidan hujum sifatida noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin edi. Shu sababli, tomonlar o‘rtasida “dengizda harakat qoidalari”ni belgilash va tasodifiy to‘qnashuvlarning oldini olish bo‘yicha kelishuvlar muhim edi. Hatto avvalroq ham shunga o‘xshash yashirin kelishuvlar mavjud bo‘lgan. Masalan, 1967-yilgi urush oxirida AQSh razvedka kemasi “USS Liberty” hodisasi Sovet Ittifoqi bilan keskinlikni oshirmaslik uchun ehtiyotkorlik choralarini ko‘rishga sabab bo‘lgan. Eng katta xavf — bu superkuchlarning bevosita emas, balki mahalliy mojarolar orqali bir-biriga tortilib ketishidir. Ko‘pincha aytiladiki, Sovet Ittifoqi strategik jihatdan AQSh bilan tenglashgan sari, u uchinchi dunyo mintaqalarida yanada dadilroq harakat qilishi mumkin edi, AQSh esa ehtiyotkor bo‘lib qolardi. Biroq bu oddiy tushuntirish emas. Tarix shuni ko‘rsatadiki, Sovet tashqi siyosati har doim ham faqat strategik kuch muvozanatiga bog‘liq bo‘lmagan. Masalan, SSSR ba’zan zaif bo‘lgan davrlarida ham faol va agressiv siyosat yuritgan, kuchaygan davrlarida esa nisbatan ehtiyotkor bo‘lgan. Shuning uchun real holatni tushunish uchun faqat harbiy kuch emas, balki siyosiy muhit, diplomatik ishonch va tomonlarning bir-birini qanday baholashi ham muhimdir. Inqiroz paytida har bir tomonning “ishonchliligi” — ya’ni u o‘z maqsadi uchun qanchalik uzoqqa borishga tayyorligi — hal qiluvchi rol o‘ynaydi AQSh va Sovet Ittifoqi o‘rtasida to‘liq urush ehtimoli past bo‘lsa ham, tasodifiy to‘qnashuvlar xavfi saqlanib qolgan edi. O‘rta yer dengizida ikkala tomonning harbiy kuchlari juda yaqin faoliyat yuritardi. Bu esa noto‘g‘ri signal, tasodifiy hodisa yoki noto‘g‘ri talqin global inqirozga olib kelishi mumkinligini anglatardi. Shu sababli, 1970–1972-yillarda “issiq chiziq” (to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa) va dengizdagi harakatlarni tartibga solish kabi mexanizmlar ishlab chiqildi. Maqsad — tasodifiy urush xavfini kamaytirish edi. “Janubiy tomondan NATOni chetlab o‘tish. Sovet SLBMlari” deb nomlangan O‘rta yer dengizi NATOning janubiy qanotiga harbiy tahdidni kuchaytirishi mumkin edi.

Garchi quruqlikdagi yadroviy kuchlar ham nishonga olingan bo'lsa-da, ayrim kuzatuvchilarning fikricha, Sovet dengiz otryadining jiddiy kamchiliklari bor edi va u yadroviy hujumdagi roldan qat'i nazar, Oltinchi flot kuchini susaytirishga xizmat qilgan. Agar NATO ittifoqi bir a'zoga tahdid butun ittifoqqa tahdid degan ma'noda talqin qilinsa, janubdan kelayotgan tahdidga nima uchun shimoldan kelayotgan tahdidga qaraganda kamroq kuch bilan javob berilishi kerakligi tushunarsiz edi. O'rta yer dengizidagi Sovet dengiz kuchlarining Gretsiyaga hujumi, agar ittifoq birlashgan bo'lsa, Yevropadagi har qanday quruqlik frontidagi hujumdan farq qilmas edi. Qo'shimcha tahdidning kamroq uchraydigan talqinlaridan biri NATO a'zolariga vositachi kuchlar orqali tahdid solish ehtimoli edi, masalan, Bolgariya orqali. Bunday ssenariylarning asosiy muammosi shundan iborat ediki, Moskva Bolgariya armiyasining Gretsiya yoki Turkiyaga hujumini AQSh aralashuvi ehtimolini oshirmasdan tasavvur qilishi qiyin edi. Agar bu vositachi yo'l NATO javobini kamaytirsam ham, natija NATOning g'arbiy va sharqiy qanotlari o'rtasida kelishmovchilik kuchayishiga yoki AQShning Gretsiya va Turkiya chegaralariga aralashishni istamasligiga olib kelishi mumkin edi. Bu shuni ko'rsatadiki, NATOga haqiqiy tahdid faqat klassik harbiy hujum emas, balki ittifoqchilik aloqalarining zaiflashishi, ya'ni uning janubiy va g'arbiy qanotlari o'rtasidagi birdamlikning buzilishi yoki AQSh va uning ittifoqchilari o'rtasidagi kelishuvlarning susayishi edi. O'rta yer dengizida Sovet kuchlari yoki ayniqsa Sovet eskadrasining bu xavfga qanchalik hissa qo'shganini aniq baholash qiyin. Biroq Evropada sovuq urushni kamaytirish istagi kuchli edi. Sovet kuchlarining O'rta yer dengizida kuchayishiga AQSh javobi ko'pchilikka ko'ra yadroviy urush xavfini oshirayotgandek ko'rinardi. Oltinchi flotning Sovet O'rta yer dengizi eskadrasidan ustunligi Isroilni Oktyabr urushi davrida AQSh orqali qayta ta'minlashga urinishlarda va keyinchalik Sovet havo transporti operatsiyalarida Vashingtonning ogohlantirishi va noroziligiga sabab bo'ldi. Kreml bevosita aralashuvni o'ylayotgandek ko'ringanida, G'arbiy Yevropada rasmiy norozilik va uzoqlashish holatlari kuzatildi. Umuman olganda, Sovet harbiy mavjudligining O'rta yer dengizida kuchayishi AQShning mintaqada kuch ishlatish erkinligini cheklovchi omil sifatida ko'rildi. Biroq bu masala ko'proq AQShning janubiy va sharqiy O'rta yer dengizi qirg'oqlarida kuch qo'llashiga taalluqli edi. Vashington Yaqin Sharqda tez-tez harbiy diplomatiya yurita olmas edi, chunki radikal millatchilik muhitida bu eskirgan siyosiy vosita hisoblanardi. Lekin Sovet mavjudligi AQSh uchun qanchalik to'xtatuvchi omil bo'lganini baholash qiyin edi. Bu har ikki tomonning o'z "hayotiy manfaatlarini"ni qanday tushunishiga, qarshilik darajasiga va mahalliy mojarolar nazoratdan chiqib ketib, umumiy urushga aylanmasligiga bo'lgan ishonchga bog'liq edi. Aytaylik, Livan hukumati Suriya tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan fedayinlarni bostirish uchun AQShdan yordam so'radi va Oltinchi flot kemalari Bayrut tomon yo'l oldi. Shu paytda Sovet O'rta yer dengizi eskadrasining

elementlari Amerika kemalari bilan Livan qirg'og'i o'rtasida to'qnash keldi. Sovet kemalari yaqinlashayotgan Amerika kuchlariga o't ochadimi? Oltinchi flot bunday vaziyatda Sovet kuchlariga qarshi chiqadimi? Yoki Moskva cheklangan urushda kamsituvchi mag'lubiyatdan qochish uchun yoki yaxshiroq natija uchun yadro urushi tahdidini qo'llaydimi? Shunga o'xshash dilemma 1970-yil sentabrda Iordaniya-Suriya inqirozi paytida Sovet qaror qabul qiluvchilari oldida ham paydo bo'lgan edi. Iordaniyadagi voqealar qisqacha quyidagicha kechdi: bir necha oy davom etgan Iordaniya armiyasi va fedayin kuchlari o'rtasidagi to'qnashuvlarning cho'qqisi sifatida, uchta yo'lovchi samolyotining o'g'irlanishi va fedayinlar tomonidan nazorat qilinadigan hududga qo'ndirilishidan so'ng, 17-sentabrda to'liq ko'lamli janglar boshlandi. Qirol Husayn kuchlari janubni nazorat qilgan bo'lsa-da, Amman va shimolning katta qismi fedayinlar qo'lida edi. 19-sentabrda Amman Damashqni Iordaniya hududiga Suriya zirhli kuchlari kirganlikda aybladi. 20-sentabr tongida ikki zirhli kolonna Suriya chegarasini kesib o'tdi. Dastlab iordaniyaliklarning qarshi hujumi og'ir kechdi va qirol Husayn AQSh va Britaniyadan tez harbiy yordam so'rashga majbur bo'ldi. 22-sentabrda iordaniyalik Hawker Hunter samolyotlari Suriya tanklariga katta zarar yetkazdi va suriyalik kuchlar chekinishni boshladi. Inqiroz boshidan AQSh aralashuvi ehtimoli yuqori edi. 17-sentabrda Chicago Sun-Times AQSh prezidenti Nikson Suriya yoki Iroq aralashsa, Amerika aralashuvi mumkinligini bildirganini yozdi. Prezident Sovet Ittifoqini Vashingtonning "oldindan aytib bo'lmaydigan" harakatlaridan ogohlantirdi. 19-sentabrda davlat kotibi Rojers Suriya bosqinini qoraladi va urush kengayishi xavfini ta'kidladi. Ma'muriyatning mumkin bo'lgan harbiy aralashuvi haqida turli signallar berildi. Oltinchi flot Atlantikadan qo'shimcha kuchlar bilan Sharqiy O'rta yer dengiziga yuborildi va Isroil ham, AQSh qo'shinlari ham yuqori tayyorgarlik holatiga keltirildi. Bir vaqtning o'zida Moskva Suriyaga keskin ogohlantirishlar yubordi. Isroil esa Golan tepaliklariga 400 ga yaqin tank joylashtirdi va havo kuchlarini jangovar tayyorgarlikka keltirdi. AQSh tomonidan qo'llab-quvvatlangan Isroil aralashuvi jiddiy ehtimol sifatida ko'rildi. Sovetlar qanday javob berdi? Rasmiy ravishda Vashington Kremlning urushni kengaytirishga yo'l qo'ymaslikka urinishlarini qayd etdi. Moskva omma oldida Iordaniyadagi birodarlarning to'qnashuvidan afsus bildirdi va imperialistik aralashuv ehtimolini tilga oldi. 20-sentabrda TASS rasmiy bayonot berib, Oltinchi flotning Sharqiy O'rta yer dengiziga harakatidan xavotir bildirdi va xorijiy harbiy aralashuvni qoraladi. Bayonotda aytilishicha, bunday harakatlar Yaqin Sharqdagi vaziyatni yanada keskinlashtiradi, xalqaro munosabatlarni murakkablashtiradi va adolatli tinchlik o'rnatish jarayoniga zarar yetkazadi. Janubiy tomondan NATOni chetlab o'tish.¹ "Sovet SLBMLari" deb atalgan O'rta yer dengizi NATOning janubiy qanotiga harbiy tahdidni kuchaytirishi mumkin edi. Hatto quruqlikdagi yadroviy kuchlar nishonga olingan bo'lsa-da, kuzatuvchilarning fikricha, Sovet eskadronining yadroviy zarbada

roli jiddiy kamchiliklarga ega edi, biroq u Oltinchi flotning kuchini pasaytirishga qodir edi. Agar NATO ittifoqi bir butun tizim sifatida qaralsa, uning bir a'zosiga tahdid barchaga tahdid hisoblanadi, shuning uchun janubdan keladigan tahdid faqat shimoldan keladigan tahdidga nisbatan cheklangan kuch bilan javob topishi tushunarsizdek ko'rinadi. O'rta yer dengizida Sovet dengiz birliklari tomonidan Gretsiyaga qilingan hujum — agar ittifoq to'liq tayyor holatda bo'lsa — Yevropadagi har qanday quruqlik frontidagi hujumdan farq qilmaydigan darajada jiddiy hisoblanishi mumkin edi. Qo'shimcha tahdidning kamroq tarqalgan talqini — NATO a'zolariga “vositachi” orqali tahdid ehtimoli, masalan Bolgariya orqali. Bunday ssenariylarning asosiy muammosi shundaki, Moskva Bolgariya armiyasining Gretsiya yoki Turkiyaga hujum qilishi AQShning aralashuvi ehtimolini kamaytiradi deb ishonishi qiyin. Agar bunday vositachi foydalanish NATO javobini chaqirish ehtimolini sezilarli pasaytirsa, natijada NATOning g'arbiy va sharqiy qanotlari o'rtasidagi ichki ziddiyatlar kuchayadi yoki AQShning Gretsiya va Turkiya chegaralaridan tashqariga chiqishga istagi yo'qoladi. Bu shuni anglatadiki, NATOga asosiy tahdid oddiy harbiy bosim emas, balki ittifoq ichki birdamligining yemirilishi, uning janubiy va g'arbiy qanotlari o'rtasidagi uzilish yoki AQShning qat'iy ishtirokidan voz kechishi bo'lishi mumkin. O'rta yer dengizidagi Sovet kuchlarining bu xavfga qo'shgan hissasini aniq baholash oson emas. Biroq Yevropada “sovuq urush”ni saqlab qolish istagi kuchli edi. Sovet harbiy kuchlarining O'rta yer dengizida kuchayishiga javoban, ko'pchilik tahlilchilarga ko'ra, AQShning munosabati yadro urushi xavfini oshirgandek ko'rinardi. AQShning Oktyabr urushi va undan keyingi davrda Isroilni Yevropa hududlari orqali qayta ta'minlashga urinishi hamda Sovetlarning global havo yuk tashishlari (Sovetlar to'g'ridan-to'g'ri aralashuvni o'ylagan paytda) G'arbiy Yevropada norozilik va rasmiy ajralish bilan kutib olindi. Umuman olganda, O'rta yer dengizida Sovet harbiy mavjudligining kuchayishi AQShning mintaqadagi harbiy harakat erkinligini cheklashi mumkin edi. NATOni chetlab o'tish muammosi faqat janubiy va sharqiy O'rta yer dengizi qirg'oqlarida AQSh kuchini qo'llash bilan bog'liq emas. Vashington Yaqin Sharqda tez-tez qurolli diplomatiya yurita olmasligi mumkin, chunki radikal millatchilik muhiti buni eskirgan “xalqaro muloqot” shakliga aylantirgan edi. Ammo Sovet mavjudligi AQShning kuch ishlatishdagi ehtiyotkorligiga qay darajada ta'sir qilishi mumkin? Bu savol har bir tomonning “hayotiy manfaatlarini”ni qanday tushunishiga, boshqa tomonning qarshilik darajasiga va mahalliy mojaroning nazoratdan chiqib, katta urushga aylanib ketish ehtimoliga bog'liq edi. Masalan, Livan hukumati Suriya qo'llab-quvvatlagan fedayinlar bosqinini to'xtatish uchun AQShdan yordam so'rasa va Oltinchi flot kemalari Bayrut tomon yo'l olsa, Sovet O'rta yer dengizi eskadroni Amerika kemalari bilan to'qnash kelishi mumkin edi. Sovet kemalari AQSh qo'shinlariga o't ocharmidi? AQSh bunday vaziyatda kuch ishlatarmidi? Yoki tomonlardan biri yadroviy tahdid orqali ustunlikni

ta'minlashga urinarmidi? Shunga o'xshash dilemma 1970-yil sentabridagi Iordaniya-Suriya inqirozida ham paydo bo'lgan edi. Iordaniyada bir necha oy davom etgan to'qnashuvlar Iordaniya armiyasi va fedayinlar o'rtasida keskinlashdi. Uchta samolyotni o'g'irlash va ularni Shimoliy Iordaniyada qo'ndirishdan so'ng, 17-sentabrda keng ko'lamlı janglar boshlandi. Qirol Husayn kuchlari janubni nazorat qilardi, ammo Amman atrofida shimolning katta qismi fedayinlar qo'lida edi. 19-sentabrda Amman Damashqni Iordaniyaga bostirib kirishda aybladi. 20-sentabr tongida Suriya zirhli qo'shinlari chegarani kesib o'tdi. Dastlab iordaniyaliklarning qarshi hujumi muvaffaqiyatsiz bo'ldi va qirol AQSh hamda Buyuk Britaniyadan harbiy yordam imkoniyatini ko'rib chiqishni so'radi. Keyinchalik iordaniyalik Hawker Hunter samolyotlari Suriya tanklariga zarba berib, vaziyatni o'zgartirdi. Inqiroz boshidan AQSh aralashuvi ehtimoli yuqori edi. Prezident Nikson agar Suriya yoki Iroq aralashsa, AQSh ham javob berishi mumkinligini bildirgan. Davlat kotibi Rojers ham kengayish ehtimolini qoralagan. Oltinchi flot Sharqiy O'rta yer dengiziga yo'naltirildi, AQSh qo'shinlari ogohlantirildi. Shu bilan birga, Sovet Ittifoqi Suriyaga ehtimoliy oqibatlar haqida ogohlantirildi. Isroil ham Golan tepaliklarida 400 ta tankni harakatga keltirib, jangovar tayyorgarlikka o'tdi. AQSh qo'llab-quvvatlashi bilan Isroilning aralashuvi jiddiy ehtimol sifatida ko'rindi. Sovet javobi ehtiyotkor edi. TASS bayonoti O'rta yer dengizidagi Oltinchi flot harakatlaridan "tashvish" bildirdi va tashqi harbiy aralashuv inqirozni yanada keskinlashtirishini ta'kidladi. Sovet Ittifoqi chet el aralashuvi ziddiyatni kuchaytirishi va Yaqin Sharqda adolatli tinchlikka erishishni qiyinlashtirishi haqida ogohlantirdi. Arab davlatlari Sovet Ittifoqi ularning kurashini qo'llab-quvvatlashda davom etishiga ishonch bildirishlari mumkinligi aytili. Keyingi kunlarda Moskva radiosi AQSh aralashuvi bo'lsa, bu vaziyatni yanada og'irlashtirishini takrorladi. Sovet kemalari Oltinchi flotni yaqindan kuzatib bordi, ammo to'g'ridan-to'g'ri harbiy to'qnashuvga kirishilmadi. Inqirozdan so'ng Sovetlar kuch namoyishi qildi, lekin AQSh harakatlariga faol to'sqinlik qilinmadi. Brejnev esa ogohlantirish ohangida "barmoqlarni emas, qo'lni ham yo'qotish mumkin" degan mazmundagi bayonot berdi, biroq shu bilan birga keskinlashuvni davom ettirish niyati yo'qligini ham bildirdi. Sovet matbuoti inqirozni yumshatishda SSSR rolini ta'kidladi. Shu tariqa, Sovet Ittifoqi o'zini Yaqin Sharqda urushni kengaytirishni to'xtatishda muhim omil sifatida ko'rsatishga urindi. Agar Sovet qo'shinlari Suriya rejimiga qarshi aksilinqilobni bostirish uchun yuborilganida, AQSh ham xuddi shunday javob berarmidi? Ba'zi tahlillarga ko'ra, Sovet O'rta yer dengizi eskadroni organik havo mudofaasi va qo'nish imkoniyatlari cheklanganligi sababli zaif edi. Biroq, bunday zaiflik amalda to'liq ustunlik bermasdi, chunki AQShning javobi ham xuddi shunday xavfli eskalatsiyani keltirib chiqarishi mumkin edi. Shunday vaziyatlarda qarorlar qurol kuchidan ko'ra ko'proq manfaatlar va idrok etilgan xavfga bog'liq bo'ladi. Har ikki tomon ham mojaro qaysi darajaga ko'tarilishi mumkinligini to'liq oldindan bila

olmaydi. Shu sababli, Yaqin Sharqdagi inqirozlar ko'pincha "cheklangan urush" va "umumiy urush" o'rtasidagi nozik chiziqda harakat qiladi. Buning o'rniga, muvaffaqiyatsizlik juda yengil bezovtalik sifatida qabul qilindi va SSSR Vashingtonda unga bog'liq hech qanday niyat yo'qligini inkor etdi. Ammo AQShning o't ochishni to'xtatish rejimini ta'minlash va Misrni Sharqiy qirg'oqda tayanch sifatida saqlab qolish majburiyatini hisobga olgan holda, keyinchalik BMTning murosa rezolyutsiyasida Sovetlarning ma'lum darajadagi ishtiroki ham rasmiylashtirildi va shu tariqa Moskvaning nisbiy "mag'lubiyati" yumshatildi. Shunga qaramay, bu muammoning nisbatan oson hal etilishi kelajakdagi inqirozlar — Kanal bo'ylab yoki Suriya balandliklarida — Sovet Ittifoqining bevosita aralashuvisiz hal bo'lishini kafolatlamas edi. Agar harbiy-siyosiy sharoit o'zgarmasa, ya'ni Vashington va Moskva o'rtasidagi nisbiy manfaatlar, kuch muvozanati va qat'iyat 1970–73 yillardagi kabi qolsa, Sovet qarorlarida ham katta o'zgarish kutilmas edi. Shuning uchun Yaqin Sharqdagi Sovet–Amerika munosabatlari tizimi oddiy avtomatik mexanizm emas. Uni mexanik tizimga emas, balki biologik tizimga o'xshatish to'g'riroq bo'lar edi: u oldindan dasturlangan va xavfsiz ishlaydigan mashina emas, balki doimiy parvarish va kuzatuv talab qiladigan, nazoratsiz qolsa o'zgarib ketishi mumkin bo'lgan tirik tizimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1) See Gur Ofer, 'The Economic Burden of Soviet Involvement in the Middle East', *Soviet Studies* 24 (3 (January 1973)), pp. 329—347. Also J. R. Carter, *The Net Cost of Soviet Foreign Aid*, Praeger, 1971.
- 2) On the role of oil in Soviet policy, see A.S. Becker, "Oil and the Persian Gulf in Soviet Policy in the 1970s", in Michel Confino and Shimon Shamir, eds., *The USSR and the Middle East*, Israel Universities Press, 1973.
- 3) According to Hassanein Heykal, Nasser accepted the cease fire proposal because, among other reasons, 'he had found out that the rate of military escalation on the Egyptian front required a pause to prepare for a new kind of war - electronic war' (al-Ahram, December 3, 1970)
- 4) *New York Times*, October 26, 1973.
- 5) *New York Times*, November 22, 1973.
- 6) Radio Moscow in Arabic, •November 5, 1973.
- 7) Radio Peace and Progress in English to Africa, November 5, 1973.
- 8) R. Andreasyan, "Middle East: The Oil Factor," *New Times*, No. 45—46, November 1973, p. 18.
- 9) Radio Moscow in Italian, November 15, 1973.
- 10) I. Danov, in *Sotsialisticheskaia industriia*, November 13, 1973.
- 11) At a news conference in Kiev on May 29: *Department of State Bulletin*, 66:1722, June 26, 1972, p. 893.
- 12) *Al—Ahram*, June 23, 1972.